

GOGA

Vera Mutafčieva

Primer Džem

Prevedel Borut Omerzel

Predgovor

Džemovo ime je že davno pozabljeno, toda pred stoletji so vsi govorili o njem. Takrat, pred stoletji, so o Džemu zlagali pesmi in pisali romane, posvečali bi mu tudi podlistke, če bi v njegovem času obstajali časopisi in če bi ti vsebovali podlistke; tako pa so Džemu peli hvalo potujoči bardii. V sedemnajstem stoletju ni bilo teme, ki bi bila bolj napeta ali vznemirljivejša od zgodbe o usodi sultana Džema ali Zizima, kot so ga imenovali na Zahodu.

Kot se pogosto zgodi, je bil Džem za pisatelje in pesnike le povod, platno, na katero so vezli vzorce svojih domislic. Za svet sedemnajstega stoletja je bil Džem nesrečen zapornik in kruto izdan ljubimec zdolgočasenih, prav tako zaprtih plemenitih dam; Džem je bil zanje kristalno čist mladenič, žrtev dvornih spletk in zasmehovanja.

V resnici to ni bil pravi sultan Džem, temveč junak sedemnajstega stoletja. Lahko bi se imenoval tudi kako drugače, vendar je imelo ime Zizim svoje prednosti: bilo je orientalsko, senzacionalno, obdano z avro skrivnosti.

O Zizimu, romantični žrtvi, je završalo in potihnilo. Osemnajsto stoletje je prineslo drugačno vrsto junakov, še drugačnejšo devetnajsto. Kaj nas danes žene k temu, da se vračamo k Džemu?

Na primer to, da Džemova skrivnost vse do danes še ni bila razkrita. Res je, da so ga štiri leta po njegovi smrti ekshumirali, da bi dokazali, da je mrtev. Toda za nas ni pomembna njegova smrt, temveč njegovo življenje – tisto resnično, ki ga v njegovem času nihče ni hotel opisati.

K Džemu se vračamo tudi zato, ker ni bil le žalostna žrtev ljudi in okoliščin. Džemova usoda dokazuje, da nekatere resnice niso nove, temveč so veljale takrat in veljajo danes – obstajajo velike, večne resnice, ki jih

zgodovina nenehno ponazarja. Recimo resnica, da med človekom in njegovo domovino obstaja zapletena odvisnost, ki pa resnici na ljubo še ni natančno opredeljena (»Brez korenine tudi pelin ne raste,« pravijo eni, drugi pa temu nasprotujejo: »Nihče ni prerok v svoji domovini.«). Vendar je ta resnica nesmrtna; vse dokler bodo obstajali ljudje, vse dokler bo človek imel domovino, bo usoda izgnancev vedno zanimiva tema.

K Džemu se danes vračamo še iz enega razloga. V primeru Džem se celo poldrugo desetletje ob samem koncu petnajstega stoletja jasno, povsem odkrito kaže politika Vzhoda in Zahoda. Pozneje so nekateri ta primer poimenovali za »začetek vzhodnega vprašanja« in morda imajo prav ...

Predpostavimo, da se »vzhodno vprašanje« ni začelo z napredovanjem Rusije proti toplim morjem in s prizadevanji Zahoda, da bi to napredovanje preprečil, temveč s prizadevanji tega istega Zahoda, da bi zavrl razvoj evropskega vzhoda, ga prepustil na milost in nemilost usodi ter ga celo obsodil na stoletno trpljenje. Osvoboditev na novo zaslužjenega Balkana ni bila nikoli tako zlahka dosegljiva kot v času primera Džem. Zahod te priložnosti ni zamudil po naključju. Nekateri menijo, da je bila to posledica slabe strategije. To ni res, strategija je bila pravzaprav precej dobra.

Tej strategiji veliko »dolgujemo«. Če govorimo zelo na splošno, ji dolgujemo svoj zakasneli razvoj; da o trpljenju, ki smo ga prestali, ne govorimo, saj za sentimentalnost v zgodovini ni prostora.

To je glavni razlog, da se vedno znova vračamo k primeru Džem. Že dolgo nas skušajo prepričati, da je to, kar se je zgodilo na Balkanu in se končalo z njegovo »balkanizacijo« (termin, ki je, če že ne neposredno žaljiv, pa vsaj ponižujoč), vprašanje zgodovinskega fatalizma. »Tako pač je,« radi rečejo. »Kdo je kriv, da je Balkan preddverje Vzhoda in da je prevzel nase breme vseh teh barbarskih vpadov?« »Razumemo vašo bolečino,« radi rečejo, »toda geografija je geografija, in to presega človeško voljo.«

Res nas razumejo. Toda zakaj bi molčali o tem, da nekaj stvari razumemo tudi mi? Na primer to, da v primeru Džem (kot na splošno v vseh zgodovinskih primerih) ne smemo iskati niti zgodovinskega fatalizma niti geografije. V resnici je za tem stala človeška volja – volja nekaterih ljudi, ki so ustvarjali »vzhodno vprašanje« na njegovem samem začetku. Oni so z veseljem sprejeli tako geografijo kot fatalizem – in ju spretno izkoristili.

Pravzaprav celotna zadeva ni tako zapletena. Tudi mi, enako kot oni, dobro vemo, da v človeški zgodovini ni mesta za sočutje. Ker smo bili

obsojeni na vse to, kar se evfemistično imenuje »zgodovinski determinizem«, je odveč, da to blagohotno sprejmemo. Naše žalostno zadovoljstvo je, da lahko razkrijemo resnico o primeru Džem.

Priče v tem primeru so že dolgo mrtve, toda po zaslugi sodobnih metod sodne prakse tudi mrtvim ni težko spregovoriti, zlasti kadar gre za pomemben primer. Malo verjetno je, da se bodo upirali, njihova vloga je lahka. Počakati morajo le na sodbo zgodovine. Ta ne bo nikomur škodila, saj je izrečena v odsotnosti in pogojno.

P R V I D E L

Pričevanje velikega vezirja Nišandžija Mehmeda paše o dogodkih, ki so se zgodili med 3. in 5. majem 1481

Pred zoro me je zbudil glas. Prestrašeno sem dvignil glavo – velikega vezirja ne budijo zaradi malenkosti.

Sedel sem in poskušal razbrati, kdo je vdrl k meni. V poltemi sem ga komaj prepoznal: bil je eden od sultanovih pejkov, njegovih osebnih slov.

»Kaj je?« sem ga vprašal. Mehmed kan nas je navadil na takšna nenadna presenečenja; zdelo se je, kakor da nikoli ne spi.

»Paša,« je odgovoril pejk, »Mehmed kan je nocoj odšel k večnemu počitku v Alahov objem.«

Srce mi je zastalo. Vsi vemo, da usoda ubira svoja pota in človeku prinese tisto, česar si najmanj želi, toda to je bilo preveč: Mehmed kan si za svojo smrt ne bi mogel izbrati neprimernejše ure.

Vse, kar me je gnalo, da sem med 3. in 5. majem storil to ali ono, takrat še ni bilo niti izdelana misel, kaj šele odločitev. Takrat sem se zavedal le tega, da Mehmed kan ne bi smel umreti, saj bo njegova smrt temeljito spremenila mojo usodo, usodo vseh nas, cesarstva in sveta. Po tem nizu še vedno nejasnih premislekov sem pejku ukazal:

»Molči! Kot grob! Kdo še ve za Mehmeda kana?«

»Jaz ... in sultanov osebni sluga,« je rekel pejk, bel kot smrt. Zavedal se je, da ju je s svojim priznanjem oba obsodil na smrt.

»Ostani tukaj!« sem mu navrgel čez ramo, moral sem poskrbeti za sultanovega osebnega slugo.

Ponj sem poslal Junusa, svojega nemega Sudanca.

Še ko sem se oblačil, ga je Arabec že pripeljal k meni, močno ga je držal za ovratnik.

»Pokončaj ju takoj tukaj, v šotoru! Samo prej zvij čilim, da ga ne umažeš! Potem ju skrij pod moj kavč; pokopali ju bomo zvečer!«

Medtem ko sem si ovijal turban okoli glave in si zapenjal pas z orožjem, je Junus oba ubil in naredil vse tako, kot sem mu naročil.

»Pridi!« S kretnjo sem mu dal znak, naj mi sledi.

Spomnim se, kako sem bil presenečen, ker se še ni zdanilo. Kratek čas med pejkovo novico in njegovo smrtjo se mi je zdel dolg več ur. Ozrl sem se po taboru. *Še dobro, da spi*, sem pomislil. Šotori so stali drug ob drugem, do koder je segal pogled. Dvesto tisoč mož – zbranih od Srbije do Perzije, nekateri privrženci prave vere, drugi ne, vojski so se pridružili prostovoljno ali s silo – je lovilo še zadnje ure spanca pred pohodom. Da, govorilo se je, da se bomo danes podali na pohod.

Sprašujete: kam? Ne vem in očitno tudi vi ne veste – v petih stoletjih vam ni uspelo izvedeti, kam točno je nameraval Osvajalec popeljati svoje čete tistega jutra, ki ga ni dočakal. Opažam, da vas ta vrzel v vašem znanju draži. Toda mi smo bili tega vajeni, zaradi negotovosti se nismo vznemirjali, saj smo se v vsem zanašali na velikega Mehmeda II. Osvajalca. Na človeka, ki se mu ni bojna sreča nikoli izneverila.

»Greva!« sem spet pokimal Junusu in zdrsnila sva med šotore. Skozi platno sem slišal globoko in mirno smrčanje vojakov v stotinah različnih glasov. Vsi ti možje, ki so dozoreli ali osiveli v boju, so z veseljem prepustili svojo usodo v Osvajalčeve roke. In zdaj ga ni bilo več.

Ne bom vam niti poskušal razložiti, kaj je njegova smrt pomenila za nas. Osvajalčev čas je bil drugačen od vseh drugih časov, in vi, ki se imate za velike poznavalce Osmanskega cesarstva, si sploh ne morete predstavljati, da je bilo nekoč – četudi le za kratek čas – vse drugače.

Na kratko: v našem času in v našem delu sveta so ljudje prisegali na dva preroka – Mohameda in Jezusa. Mehmed kan pa je imel še svojega – zmago. V njenem imenu se ni ustavil pred ničimer. Ustavila ga ni niti naša sveta vera, pred katero so trepetale tudi veličine, kot sta bila Osman in Orhan. Osvajalec je ulemam z eno samo besedo odvzel vsa zemljišča in jih spremenil v posesti za svoje spahije, svojo konjenico, in tako ustvaril vojsko, kakršne svet še ni videl. In tako je dobil svojo vojsko, toda z njo tudi nepomirljivo sovraštvo naših ulem. Toda moč Mehmeda kana je bila tolikšna, da je lahko obrnil hrbet tudi takšnemu sovraštvu; celo njegov hrbet, ki je bil enako visok kot širok, je vzbujal strahospoštovanje.

Za Osvajalca niso obstajali pravoverni in džavri. Vsakdo, ki mu je želel služiti, je bil sprejet v Stambul, ki ga vi poznate kot Istanbul, v palači Topkapi. Mehmed kan je – potem ko se mu je Rodos uprl – po vsem starem svetu razglasil, da išče velikega mojstra, ki bo zasnoval načrt za uspešno obleganje tega viteškega otoka. Med desetnimi Nemcev, Angležev in Francozov – zabavno jih je bilo videti v Topkapiju, kako so se tam šopirili s svojimi zvitki papirja, oblečeni v pisana klovnovska oblačila in okinčani s perjem, glasno so kričali drug čez drugega v vseh mogočih jezikih – je nagrado dobil neki mojster Georg iz Prusije. Mehmed kan se je ravnal po njegovih skicah, ne da bi varčeval z zlatom, in še enkrat toliko zlata je natosil temu Georgu, čigar priimek je ostal neznan, pač ni bil pomemben.

Osvajalec nas je znal prepričati – ali vsaj prisiliti, da smo se vzdržali ugovorov –, da je zmaga nad vsem in da je ne bomo nikoli dosegli, če se bomo spotikali ob prepovedi, strahove ali slabo vest. Vi ste Mehmeda kana označili za brezobzirnega. V nasprotju z vašimi predstavami o nas je bilo v njegovem času takšnih brezobzirnih ljudi veliko, vendar te lastnosti nihče ni privedel do takšne popolnosti kot Osvajalec. In tako so v tistem zgodnjem jutru v našem taboru spali v sosednjih šotorih, morda celo v istem, naši možje, verniki in krivoverci – združevalo jih je samo ime Mehmeda kana.

Ali bi bila zmaga možna tudi brez Mehmeda kana? sem zmedeno pomislil. Še vedno nisem vedel, kaj bom storil, vendar sem se moral hitro odločiti.

Baltadžiji pred sultanovim šotorom sta se odmaknila – pred sultana sem imel pravico stopiti tudi nepovabljen.

V šotoru ni bilo povsem temno. Zaradi škrlatnega platna je bila poltema rdečkasta. Deset korakov do zaves, za katero je bila postelja našega gospodarja, sem prehodil na konicah prstov – kot da sem prišel krast ali še kaj hujšega. Tudi zaveso sem odmaknil tako, skrivoma.

Mehmed kan je negibno ležal na tigrovih kožah, a že na prvi pogled je bilo jasno, da njegova spokojnost ni sen. Njegov napeti obraz je izražal bolečino in tesnobo, kot da bi se Mehmed kan v svojem poslednjem trenutku zavedel, da nas zapušča ob zelo neprimernem času.

Sklonil sem se nadenj.

Na slikah, ki ste mi jih pravkar pokazali, si Mehmed kan ni kaj dosti podoben. Videti je, da so ga slikarji, ker niso mogli navdušiti s sultanovo lepoto, želeli prikazati vsaj kot mogočnega. Toda on sploh ni bil takšen, to vam lahko zagotovim.

Predvsem je bil smešno majhen. Pravijo, da so takšni moški, smešno majhni, strašno občutljivi. Mehmed kan je zaradi svoje nizke rasti zelo trpel. Ob vsakem srečanju z njim sem opazil, kako je, vladar ene polovice sveta in groza druge, vedno sedel vzravnano na svojem minderluku, medtem ko so njegovi svetovalci sedeli na tleh, tako da je bil za celo glavo višji od njih.

Toda pri ljudeh, ki so majhni, a dobro grajeni, se lahko ta majhnost izraža kot eleganca. Vendar moj gospodar ni bil eden izmed njih. Bil je grd in okoren – naj njegova duša počiva v miru! Kot da bi ga Alah iz količine mesa, potrebne za stvaritev velikega človeka, naredil majhnega in ga sploščil od glave do peta. Mehmed kan ni mogel skleniti prstov na trebuhu, in ko je sedel, se njegova stopala nikoli niso dotikala tal, temveč so nihala v zraku in trzala ob vsakem od sultanovih pogostih izbruhov jeze ali veselja. Kajti pri tem človeku je eno razpoloženje nenadoma zamenjalo drugo – včasih se mi je zdelo, da je v njegovem zbitem telesu veliko preveč krvi, ki je butala v svoji premajhni posodi in povzročala nepredvidljive krče.

Tudi obraz našega gospodarja bi bil prava spaka, naj mi Alah odpusti, če ga ne bi poživiljal Osvajalčev strašno okretni, ostri in globoki um. Pameten človek res ne more biti povsem grd, to je nemogoče. In čeprav je Stvarnik našemu sultanu namenil obraz, ki je bil bolj širok kot dolg, čeprav je njegov debeli vrat v gubah ležal na prsih in se je zdel neposredno povezan s trupom, čeprav je bil njegov tanki kljukasti nos videti nesorazmeren z njegovimi zelo majhnimi usti, ki so bila skoraj brez zgornje, a zato z debelo spodnjo ustnico, njegove oči pa so spominjale na luknje na tarči – kljub vsemu temu obraz Mehmeda kana ni bil grd.

Tistega jutra je, ležeč na tigrovih kožah, z nazaj vrženo glavo in s tanko, kot žica ostro rdečkasto brado, Mehmed kan v meni vzbujal strahospoštovanje. Verjetno tudi zaradi obraza, ki sem vam ga že opisal.

Prijel sem ga za roko, še vedno nisem hotel verjeti, da se je zgodilo najhujše. Bila je izjemno težka, premikala se je cela, ne da bi se upognila. Nenadoma sem se prestrašeno zavedel, da sem se predolgo zamudil. S teža-vo sem uredil svoje misli in se s še večjo muko osredotočil.

»Junus,« sem spet zaklical in z grozo opazil, da se tabor prebuja, »pri-
pelji nosače Mehmeda kana!«

Kmalu so prišli s sultanovo pozlačeno nosilnico. Ukazal sem jim, naj vstopijo v šotor, medtem ko sem nepovezano nekaj mrmral o Mehmedovi bolezni in o tem, da se bolečina še okrepi, če se skuša postaviti na noge.

Njihovi obrazi so okamnili šele, ko sem jim v šotoru, trudeč se odigrati ledeno mirnost in odločnost, ukazal, naj Mehmeda kana položijo v nosilnico tako, da bo v njej sedel.

Ni bilo lahko. Truplo je bilo dvakrat težje, Mehmed kan pa že tako ni bil lahek. Nekako smo ga potisnili skozi vratca, a se je upiral, saj se je že ohladil. No, nekako smo ga namestili poprek, ga ogrnili z njegovo bogato izvezeno haljo in zagrnili zastor. Vendar ne do konca. Želel sem, da se skozi režo vidita del sultanovega obraza in ena roka.

Njegova roka se je ob prvih korakih nosačev ritmično zazibala in od daleč se je zdelo, kakor da Mehmed kan pozdravlja svoje vojake.

Nikomur ne bi privoščil, da bi se tistega majskega jutra znašel na mojem mestu. Jezdil sem na levi strani nosilnice; vsake toliko sem se sklonil k vratcem, kot da bi sultanu nekaj sporočal ali poslušal njegove ukaze; pred nosilnico so jezdili sultanovi baltadžiji – namenoma sem izbral vse tiste, ki so morda slutili resnico – in za njo dve orti janičarjev, čemur bi vi rekli dva bataljona.

Najnevarnejši je bil prehod skozi tabor. Tukaj so bili zbrani tisti, ki bi se uprli takoj, ko bi izvedeli za smrt našega vladarja. Med šotori sem šel kot po žerjavici. Ti tisoči šotorov so se mi zdeli kot neskončno platneno mesto, in strah me je bilo, vse dokler nismo zapustili tabora. Pred nami, uro stran, so se belo bleščali minareti Skutarija, za njimi pa se je na hribih na nasprotnem bregu iz jutranje meglice dvigal sam Stambul.

»Alah, daj mi danes moč!« sem zaprosil.

Po vsem prestanem strahu sem se onemogel sesedel v sedlo. A tedaj me je prešinila misel: le kako sem lahko pomislil, da je nevarnost minila, ko pa je prava nevarnost šele zdaj pred nami!

Ugovarjali boste, da je za prvega svetovalca in drugega poveljnika imperija tak dan vedno težak – dan, ko se ena moč umakne drugi. Prav imate, toda samo deloma, kajti pri nas ta proces poteka na prav poseben način in veliko bolj zapleteno. Pri nas se vojska po smrti vsakega sultana praviloma upre; pri nas vsak, ki sanja, da bi si nadel vezirjevo haljo, razdeli vse svoje premoženje med janičarje in uleme, da bi jih pridobil, razpoložil in tako prav na ta dan izkoristil trenutek medvladja.

Le malo naših velikih vezirjev je preživel tako dan, preštejemo jih lahko na prste ene roke. Naj sem se še tako trudil ohraniti pogum, nisem verjel, da bom eden izmed njih. Ne upanje, nekaj drugega me je zdaj gnalo proti

Stambulju. V teh nekaj urah, ki sem jih imel na voljo, sem imel jaz, Nišandži Mehmed paša, moč odločiti o prihodnosti cesarstva. Natančneje: zaščititi in nadaljevati delo svojega velikega gospodarja.

Nisem bil edini, ki je slutil nevarnost, ki je grozila njegovi zapuščini; to je bilo splošno znano. Nisem pa se mogel zanašati na to, da se bo še kdo drug – poleg mene, oprostite – odločil žrtvovati svoje življenje, da bi preprečil skoraj neizogibno: vrnitev v čase pred vladavino Mehmeda kana.

Kot sem že povedal, so zakoni Mehmeda kana močno prizadeli naše uleme. Oni bi izkoristili njegovo smrt. In imeli so na koga postaviti. Povsem zakonito, celo brez nasilja. Stavili so na šehzadeja Bajazita, Mehmedovega najstarejšega sina.

Vesel sem, da je zgodovina potrdila moje mnenje o Bajazitu II., ki si ga nikoli nisem upal izreči na glas. Sicer pa o Bajazitu veste več kot jaz; nikoli ga nisem videl na prestolu. Vendar se mi je zdel neprimeren že kot šehzade. Ne bi mogel opredeliti, zakaj sem do njega čutil odpor, tako do mene kot do drugih stebrov države se je vedel zelo lepo. Veliko se je govorilo o njegovih darovih – bil je odličen lokostrelec, neprekosljiv, in odlično je obvladal teologijo in zvezdoslovje.

Govorilo se je tudi, da so bili ti šehzadejevi darovi vsem na očeh, skorajda bahavo na ogled, medtem ko je bila njegova slaba plat – njegove razvade – skrita. Tako da nihče ni niti predpostavil, da obstaja. Ta takrat še mladi mož je imel eno odlično lastnost: samonadzor. Pred drugimi ni nikoli izrazil ne svoje jeze ne plebejskega veselja, kakor je rad počel njegov oče; Bajazit ni nikoli pokazal, kaj mu je všeč in kaj ga jezi. Prav ta spolzka popolnost je bila tista, ki me je odvrčala od njega. Ne samo mene, seveda, čeprav me zgodovina slika kot njegovega domala edinega nasprotnika.

Kratkovidni so se mi zdeli tisti – janičarski age, mule, nekateri stari ali odstavljani vezirji –, ki so Bajazita zanosno občudovali. Presodil sem, da bi tak človek, kot je bil on, izdal tudi lastno mater (mimogrede naj omenim, da je še danes neznan; Bajazit ji ni nikoli izkazal spoštovanja, nikoli ni izgovoril njenega imena, medtem ko je sam Mehmed kan že zdavnaj pozabil na svoje mladostno sladostrastje). Uleme so se očitno nadejali, da jih bo človek, ki je bil posvečen v teološke znanosti in pobožen musliman, popeljal iz ponižanja in bede, v katero jih je pahnil Osvajalec. Prav ti njihovi upi so me napeljali na misel, da tudi Bajazitova pobožnost, tako kot vse drugo pri njem, ni bila naključna.

Svojega mnenja o našem bodočem vladarju si nisem izoblikoval danes, ko je tudi on že del zgodovine. Imel sem ga že, ko je Mehmed kan imenoval svoja sinova za beglerbega, se pravi za provincialna guvernerja – enega je poslal v Amasyo in drugega v Konyo.

To so si razlagali različno: bodisi kot strah pred sinovsko zaroto in njuno medsebojno vojno bodisi kot sultanovo željo, da bi se njegova mlada sinova naučila vladati. Domnevam, da sem jaz razumel pravi razlog. Mehmed kan je bil tako zelo navezan na življenje in na vse, kar mu je dalo oziroma kar je še pričakoval od njega, da ni želel imeti nenehno pred očmi svoje končne sodbe – sinov, ki čakata na očetovo smrt, da bi sama postala vladarja. In še ena podrobnost za vas: Mehmed kan je zadržal svoje vnuke kot talce v Stambulu, zato sem do neke mere verjel govoricam. Mehmed kan ni nikoli ničesar prepustil naključju; vedno je sam krojil svojo usodo in tudi na vrhuncu svoje moči ni niti za trenutek nehal skrbeti za svojo varnost.

Bajazitu sem moral tistega dne kljub vsemu svojemu prezirju do njega, čigar vzpon – o tem nisem dvomil – bi nas pahnil daleč nazaj, sporočiti žalostno novico in obdržati prestolnico, dokler ne prispe on in ne prevzame oblasti.

Na prvi pogled se je to zdelo povsem preprosto. Tudi če bi v Stambulu izbruhnil upor, me za to ne bi nihče mogel okriviti, saj je bil upor neizbežen. Kaj me je torej skrbelo, sprašujete. Tega ne morem skriti, saj je bilo razkrito že naslednji dan: nisem želel, da bi Bajazit postal sultan.

Namigujete, da izbira sultana Osmanskega cesarstva ni bila moja stvar. To vem. Toda mi vsi smo bili preveč povezani z delom Mehmeda kana, dali smo mu svoja najboljša leta, svojo kri. Kdo me lahko prepriča, da se me nekaj, kar me je tako drago stalo, ne tiče?

Priznam tudi, da sem se 3. maja zjutraj še vedno trudil prelistati usodo. Tega, da sem prikrival smrt Mehmeda kana, ne bi smeli razumeti kot neposlušnost do šehzadeja Bajazita. Nasprotno, zahvaliti bi se mi moral, da sem upor janičarjev odložil in mu tako dal čas, da prevzame prestol.

Prispeli smo v Skutari na Bosporju. Nosačem in baltadžijem sem name-noma ukazal, naj se vkrcajo na barko skupaj z nosilnico. Obe orti janičarjev sta nam sledili v več velikih čolnih.

Ulice so bile skoraj prazne. Vojska je bila utaborjena v Hünkar Çayiriju, civilistov pa je takrat v Stambulu živelo le malo; mesto si še ni opomoglo od dolgega obleganja in osvajanja. Redki mimoidoči so se pred nosilnico

klanjali do tal, Osvajalčeva težka roka jim je mahala v pozdrav. Povsem izmučen sem se komaj držal v sedlu in molil, da čim prej prispemo do Topkapija.

Stražarji pred palačo so hiteli odpreti vrata. Šli smo čez tri prazna dvorišča – celo vojaki, ki so bili običajno nameščeni na dvoru, so bili v Hünkar Çayiriju – in končno sem se znašel pred Mehmedovimi sobanami.

Na tretjem dvorišču sem bil spet sam z Junusom in baltadžiji. Ukazal sem jim, naj truplo odnesejo in položijo na sultanovo posteljo. Potem ko sem dvakrat obrnil ključ v ključavnici sultanove zasebne sobane, se mi je zdelo, da se mi je z ramen odvalila gora.

Zunaj so me čakali nosači, baltadžiji in Junus. Brez besed sem jim pokazal, naj gredo proti novi zakladnici. Vedel sem, da v njej ni ničesar – Mehmedu kanu ni uspelo prenesti svojega zaklada iz trdnjave Jedikule. Zdaj so vsi, ki so spremljali sultana na njegovi zadnji poti, drug za drugim tiho stopili pod temne oboke zakladnice. Zaklenil sem tudi ta vrata in ključ poleg prvega obesil na svoj pas.

Opravljeno!

Šele takrat sem se zavedel, kako se mi tresejo noge in roke. Drhtel sem. Kaj sem pridobil z vsem tem trudom? Veliko. Čas. Zdaj sem ga moral pametno izkoristiti.

Pisma sem pisal sam v divanhani. Še nikoli nisem ničesar pisal tako dolgo, za to delo imamo pisarje.

Ko sem končal prvo pismo, sem dolgo sedel v poltemi divanhane. Zbiral sem moči za drugo pismo, za svojo smrtno obsodbo. Katerikoli od obeh sultanovih sinov bo zasedel prestol, mi ne bo odpustil, da sem napisal obe pismi hkrati, da sem igral dvojno igro.

Skoraj bi se odločil ostati samo pri prvem – tistem za Bajazita. *Zakaj se ne bi tukaj ustavil?* sem pomislil, a sem dobro vedel, da se ne bom. Bajazitov uspeh je tako ali tako pomenil mojo pogubo, saj sem bil del spahiluka. Ali nisem sodeloval pri ukrepih Mehmeda kana proti ulemam? Lahko bi rekli, da moja odločitev niti ni bila tako zelo usodna, meni je bilo že odzvonilo.

Ko sem se tega zavedel, mi je odleglo. Hitro sem sestavil drugo pismo. Kratko, le nekaj besed. Skril sem ga pod turban in odšel ven z enim samim zvitkom v roki. Takoj sem našel sla, ki sem ga potreboval: zaupanja vrednega moža, nepismenega. Galopiral bo, menjajoč konja v vsakem menzilu vse do Amasye. »V vsakem menzilu!« sem mu zabičal. Po mojem izračunu bi moral pot premagati v enajstih dneh.

Drugega sla sem iskal dlje, vsi so se mi zdeli nezanesljivi, da bi jim zapal svoje življenje. Dokler se nisem spomnil, da bo to delo najbolje opravil nemi Junus. Samo njega sem izpustil iz zakladnice, ga slekel do golega in mu na črno kožo prilepil svoje pismo.

»Živ ali mrtev!« sem Junusu zašepetal na uho, a se mi je zdelo, da kričim in da me sliši ves Stambul. »Vendar je bolje zate, da prideš v Konyo živ! In ne menjaj konjev le v menzilih, temveč vsake tri ure! Izogibaj se srečanjem s komerkoli, skrij se, kot da bi te pogoltnila zemlja! V Konyi moraš biti v tednu dni. Tukaj imaš veliko denarja, podkupi, kogar bo treba. In z ničimer ne izdaj, da sem te poslal jaz, slišiš! Ne poznaš me, nikomur ne pripadaš! V Konyi boš poiskal Džema.«

Že od zgodnjega jutra si tega imena – Džem! – nisem upal izgovoriti niti v mislih, čeprav sem Alaha prosil za pomoč – zaradi Džema, zaradi dela Mehmeda kana. »Alah, varuj črnega mutca! Varuj svoje vojake! Kaj je nezadovoljstvo nekaj sto mul in kadijev, ki jim je bila odvzeta sočna kost? Ne potrebuješ molitve, Alah, ampak zmago vere. Mi ti jo bomo prinesli!«

Resnično, še nikoli nisem molil tako goreče, z vsem srcem, kot sem tistega dne. In takoj moram dodati: Alah mojih molitev ni uslišal. Morda sta ga raztogotila drznost Mehmeda kana in beda naših mul.

V urah, ki so sledile, nisem bil ne živ ne mrtev – povsem sem otrpnil. Hodil sem med ljudmi, odgovarjal na njihova vprašanja, vendar sem bil odsoten. V mislih sem bil ves čas z Junusom.

Da, res je, Alah me je kaznoval zaradi mojega vmešavanja v svetovne dogodke, vendar mi je nekaj tudi prihranil: dolgo čakanje. Končalo se je že naslednjega večera.

Zapr t v svojem konaku – pazil sem, da nisem hodil ven – sem v daljavi zaslišal skoraj nezaznaven zvok, lahko bi ga imeli tudi za nekoliko zgoščeno tišino. Toda imel sem povsem našpičena ušesa, zato mi je bilo jasno: na ulice Stambula je stopila vojska. Katera? Samo tista iz Hünkar Çayirija, druge ni bilo. To pomeni, da so v taboru izvedeli za smrt Mehmeda kana in pohiteli v prestolnico, da ne bi zamudili priložnosti za plenjenje in požiganje. Vsa moja prizadevanja, da bi Azijo ločil od Evrope, so bila zaman – prejšnji dan sem namreč ukazal, da niti ena ladja ne sme prečkati ožine v nobeni smeri.

Pričakoval sem, da se bom do večera kot prva žrtev upora preselil na boljši svet. Toda Alah je hotel, da se za svoje grehe odkupim s še eno nočjo,

polno agonije. Vso noč sem poslušal krike iz judovske in grške četrti; vso noč sem opazoval odsev ognjev v vodah Bosporja. Na beg nisem pomislil – moj konak so obkolili janičarji. Pa tudi če ga ne bi, vam zagotavljam, da ne bi poskušal pobegniti. Zakaj? Samo zato, da bi na ukaz novega sultana umrl teden dni pozneje?

Naj se vam zdi še tako neverjetno, nisem poskusil pobegniti še zaradi enega razloga: stvari so se pač zasukale tako, da sem res moral oditi. Kajti bil sem del Mehmedovega časa in v drugače urejenem Bajazitovem cesarstvu zame ne bi bilo mesta. Oni ne bi prenašali mene in jaz ne bi njih.

Upam si trditi, da sem svojo smrt pričakal mirno. Težila me je le misel, da sem morda za sabo potegnil tistega, za čigar slavje bi z veseljem dal življenje – bal sem se, da sem zavedel Džema, upanje Mehmedovih vojakov. Če me lahko prepričate, da ga na njegovo pot nisem pognal jaz, potem ne bom obžaloval, da sem bil poklican iz pozabe.

Toda vi molčite. Zdi se, da ne veste, kaj je bil glavni vzrok Džemovega upora. Ali pa vam preprosto ni mar za kesanje že davno mrtvega starega vojaka.

Končal sem. Ne morem biti priča dogajanju po 5. maju 1481. Ubili so me zvečer tega dne.